

MOŽNOSTI A MEZE MÍROVÉHO SOUŽITÍ

VLADIMÍR PETR

Vážné zostření mezinárodní situace v roce 1965, způsobené zejména výrazným zesílením agresivního kursu Spojených států, vyvolává tím větší znepokojení, že následuje po období let 1963—1964, kdy na celém světě výrazně stoupla hladina nadějí skládaných v mírové soužití. Jisté oslabení faktické účinnosti politiky mírového soužití vyvolává i hlasy, jakoby se snad sama zásada mírového soužití neosvědčila, jako by zklamala.

Zajisté nestačí pouze odmítnout podobné pochyby a bude potřebné celou otázku hlouběji analyzovat.

Nelze si jistě stěžovat, že by se o problémech mírového soužití psalo či hovořilo málo. V dokumentech mezinárodního komunistického hnutí, v rezolucích orgánů jednotlivých stran, ve vládních prohlášeních, v projevech předních socialistických státníků, v mnoha desítkách článků a podstatně méně už v rozsáhlejších publikacích najdeme množství závěrů i rozborů těch či oněch stránek mírového soužití. V posledních letech našla i v projevech buržoazních státníků a v buržoazní politické literatuře domovské právo tato tematika, dříve tolik proskribovaná. Dokonce můžeme říci, že snahám podat protimarxistické, kapitalismu příznivé pojetí otázek soužití není dost ekvivalentní úsilí, které se rozboru této problematiky věnuje z pozic marxistických.

Ostatně i v Československu se řada výzkumných pracovišť dotýká některých stránek či aspektů soužití, resp. jeho kokrétní aplikace v zahraniční politice ČSSR či druhých zemí. Avšak potřeba podat syntetický pohled, spojující různé aspekty, ale právě proto umožňující lépe postihnout specifickou realitu mezinárodních vztahů či jednotlivých událostí, není zdaleka saturována.

Právě v této souvislosti třeba říci, že určité zjednodušující pohledy, které se kolem otázek mírového soužití vytvářely v uplynulých letech, vznesly nemálo zmatků do jeho správného chápání. Právě v období, kdy nadějně začal slílit vliv politiky mírového soužití na veškeré světové dění, byly i tendence vydávat mírové soužití za jakýsi všelék na řešení jakýchkoliv problémů nejen mezinárodněpolitického, ale i společenského vývoje ve světě. V té souvislosti jsme byli nezřídka svědky pokusů „absolutizovat“ sám pojem mírového soužití, podat jeho vyčerpávající a všeobecně platnou definici, určit jeho přesný obsah, náplň, věst ostrou hraniční čáru mezi tím, co mírovým soužitím je a co není. Mírové soužití bylo někdy líčeno jako jakýsi budoucí ideální stav absolutního vyloučení války, kdy se imperialismus nejen vzdá agresivní politiky, ale uzná i zákonitou nevyhnutelnost revolučních společenských přeměn. Obdobný charakter má i heslo „dovršení boje za mírové soužití“. Dialektika věci je už taková, že až posláné boje za mírové soužití bude opravdu zcela dovršeno, pak samo soužití ztratí své společenské místo jakožto soužití dvou *protikladných* společenských soustav a stane se pojmem historie.¹⁾

¹⁾ Pojmu „mírové soužití“ se často používá v mnohem širším smyslu jakožto mírové soužití mezi zeměmi jakéhokoliv typu, včetně zemí patřících k téže společenské soustavě. V takovém smyslu by i historické vymezení pojmu bylo mnohem širší — v podstatě od vzniku až po zánik státní organizace. V naší práci vycházíme z pojetí mírového soužití jakožto specifického politického problému vztahů mezi zeměmi již socialistickými a zeměmi ještě buržoazními či předburžoazními, tedy problému, který jako nový, nanejvýš palčivý a naléhavý vznikl Říjnovou revolucí a vytvořením prvního socialistického státu v ka-

Mírové soužití je historickopolitickou kategorií. Samou svou podstatou se přiči statickému chápání, protože je organickým článkem složitějšího vývoje mezinárodních vztahů v celém průběhu epochy revoluční přeměny lidské společnosti od kapitalismu k vítězství socialismu. Jak známo, podmínky pro socialistickou revoluci dozrávají v různých zemích v různou dobu a z toho zákonitě vyplývá nevyhnutelnost celé epochy, v níž vedle sebe existují země ještě kapitalistické a země už socialistické. Mezi těmito zeměmi protikladných společenských soustav nezbytně existuje třídní boj v různých formách — politické, ekonomické a ideologické. Podstatou koncepcí mírového soužití je závěr, že tento zákonitý třídní boj nevede k nevyhnutelnosti války mezi těmito zeměmi. Naopak, *mezistátní vztahy* socialistických a kapitalistických zemí se mohou vyvíjet v podmínkách míru. To odpovídá zájmům socialismu i zájmu národů celého světa. Již z toho je zřejmé, že požadavek mírového soužití se od počátku týkal jen vztahů mezi *státy* a nikdy neplatil a nemohl platit pro boj antagonistických tříd samotných anebo pro boj národů proti jejich utlačovatelům.

Politika mírového soužití tedy pochopitelně nemůže *nahrazovat* třídní boj v jeho rozličných formách a projevech. Nemůže nahrazovat celosvětový revoluční boj proti imperialismu, tím méně boj jednotlivých oddílů dělnické třídy proti kapitalismu v jednotlivých zemích či národně osvobozenecký boj utiskovaných národů. Vytváří však v širokém měřítku příznivé *podmínky* pro úspěšný boj za porážku agresivního imperialismu, za svobodný rozvoj národů, za demokracii, za socialismus.

Zásada mírového soužití se stala jedním ze základních principů zahraniční politiky socialistických zemí. Zůstává-li však neměnnou její základní *podstata* je pochopitelné, že konkrétní podoba politiky mírového soužití se v procesu složitějšího vývoje mezinárodních vztahů v dané epoše, spolu s měnícími se podmínkami, neustále formuje, utváří a mění. Její konkrétní úkoly v jednotlivých etapách vývoje, její funkce a cíle se neustále vyvíjejí a mění podle toho, jak se rozvíjí a jak postupuje sám proces světové socialistické revoluce, především, jak se mění poměr sil mezi socialismem a kapitalismem. Jedině takovýto dialektický přístup k otázkám mírového soužití může být nástrojem správného poznání role, funkce, možností i mezí mírového soužití v různých dobách i situacích, východiskem správné politiky mírového soužití, správné strategie i taktiky.

* * *

Politika mírového soužití je politikou vědeckou. Opírá se na jedné straně o poznání zákonitostí společenského vývoje ve světě, především o vědomí nevyhnutelnosti postupného průběhu revolučního přechodu od kapitalismu k vítězství socialismu na celém světě, jednak o střízlivou analýzu reálných možností v dané etapě, v daném období, místě i čase. Spojuje komunistickou principiálnost, skálopevnou neoblomnost v boji se zájmy socialismu s náležitou pružností, se schopností a uměním rychle a pronikavě měnit taktiku podle změněných objektivních pod-

...
pitalistickém obklíčení (otázka stála zpočátku tak, zda je vůbec možná existence a rozvoj socialismu uprostřed kapitalistického světa, zda se mohou vyvíjet mírové vztahy mezi socialistickou zemí a kapitalistickými zeměmi) a *zauklne* vítězstvím socialismu ve světovém měřítku. Je ovšem nesporné, že socialistické země, rozvíjejíce v teorii i v praxi princip mírového soužití v rozsáhlé míře příznivě ovlivňují utváření mírových vztahů mezi státy ve světě vůbec. A čím více vzrůstá vliv socialismu na světové dění, tím příznivější jsou předpoklady pro to, aby zásady mírového soužití vypracované socialistickými státy se prosazovaly proti agresivním a dobovačným snahám mezinárodního imperialismu jako obecné principy mírových vztahů mezi všemi zeměmi. (Viz kupř. československá iniciativa v OSN.)

míněk a nalézat novou cestu k cíli, jestliže se ukázalo, že dosavadní cesta je neúčinná. Spojuje vědecky podloženou předvídatost a perspektivnost se střízlivým realismem. Leninský přístup k politice mírového soužití je mimo jiné založen na odmítnutí exportu revoluce; je mu hluboce cizí pseudorevoluční avanturismus, ochota riskovat, jít na hazard — a stejně tak i jakékoliv přikrašlování skutečností, subjektivismus, voluntarismus. Vyžaduje v každém období a v každé situaci vycházet jak z principiální analýzy celkového poměru sil ve světě a tendencí dalšího vývoje, tak i ze střízlivé analýzy poměru a rozestavení sil, působení nejrůznějších vlivů v dané době i místě, z rozboru politických, ekonomických, vojenských, geografických a ideologických faktorů ovlivňujících konkrétní utváření dané situace.

V souvislosti s tím, jak se v procesu světového vývoje měnil poměr či rozestavení sil, jak se utvářely mezinárodní vztahy, měnily se a rozvíjely i konkrétní funkce a cíle politiky mírového soužití, těžiště se přesouvalo z jedněch na druhé, jedny ustupovaly do pozadí a do popředí si razily cestu nové potřeby a požadavky. V každé etapě vývoje, v každém dílčím období má politika mírového soužití určité možnosti a meze svého vlivu na mezinárodní dění. Konkrétní úkoly a funkce, které v tom kterém období je s to plnit, reálné cíle, které si může vytýčit, jsou určeny souhrnem možností a omezovacích faktorů.

Neklademe si v této práci za cíl podat jejich vyčerpávající výčet a rozbor. Jejich analýza v konkrétních historických podmínkách a situacích, „mechanismus“ jejich působení na praktické utváření politiky mírového soužití i rozbor, nakolik fakticky zvolený postup vycházel z optimální volby kroků, by měly být předmětem detailnějších studií. Nejde tu pochopitelně jen o pítvání minulosti. Základním smyslem a cílem tu musí být natolik prohloubit a zpracovat metodiku vědecké analýzy, aby umožnila i ve složitých situacích provádět optimalizaci rozhodování. Při rozsáhlých možnostech, jimiž např. moderní výpočetní technika je s to pomáhat člověku při analýze velkého množství vzájemně se ovlivňujících faktorů, modelovat budoucí průběh složitých procesů za různých podmínek, vypracovávat různé varianty řešení a volit nejprůzračnější rozhodnutí, není dnes takový cíl už zdaleka utopii.

V naší práci si klademe zatím skromný úkol: pokusit se o určité utřídění působících faktorů, ukázat alespoň na nejdůležitější z nich a posléze si v hrubých rysech promítnout jejich působení v jednotlivých etapách i dílčích obdobích mezinárodního vývoje.

Jednotlivé faktory můžeme třídit podle dvou kritérií: jednak z toho hlediska, zda pramení mimo politický subjekt — tedy objektivní faktory — anebo vycházejí ze subjektu — faktory subjektivní. Jiným kritériem může být okolnost, zda daný faktor má svůj zdroj mimo světovou socialistickou soustavu (vnější) anebo uvnitř ní (vnitřní).

Z objektivních faktorů má bezesporu rozhodující vliv *poměr sil*. Zdaleka pochopitelně nechápeme poměr sil výlučně z hlediska vojenského, i když poměr mezi schopností a možností mezinárodních imperialistických sil napadnout ozbrojenou silou socialistické země a mezi schopností a možnostmi socialistických zemí čelit agresí, resp. zasadit útočníkům drtivý protiúder, představuje nesporně jeden z velmi důležitých faktorů politiky mírového soužití. Poměr sil však chápeme mnohem šíře, jakožto celý komplex jak ekonomických, tak politických, vojenských a ideologických faktorů. Stručně řečeno, chápeme poměr sil v duchu Leninova pojetí jakožto „poměr reálných sil všech tříd ve všech státech“.²⁾

²⁾ Lenin, *Sočinenija*, sv. 44, str. 330.

Rozsáhlý a složitý komplex faktorů, který souhrnně označujeme jako poměr sil, byl u nás zatím předmětem spíše jen dílčích analýz (např. z hlediska vojenského a zčásti též ekonomického.) Politická praxe dosud pochopitelně vycházela a musí vycházet ze zjednodušených modelů, které nemohou brát v úvahu všechny faktory. V tomto směru existují rozsáhlé možnosti (a zároveň dnes už i naléhavá potřeba) prohloubit a zdokonalit úroveň analýzy.

Zvlášt důležité bude správně postihnout mechanismus a intenzitu působení jednotlivých faktorů na utváření mezinárodních vztahů a ovlivňování jejich vývoje. To by mělo být hlavním kritériem jejich hodnocení. Tak kupříkladu v *ekonomické oblasti* pochopitelně nevystačíme s mechanickým porovnáváním produkce jednotlivých výrobků na 1 obyvatele ani se srovnáváním tempa rozvoje průmyslové výroby. Budou nás zajímat především tři základní aspekty: — mocenskopolitický, tj. jak ekonomika socialistických zemí celkovou kapacitou své průmyslové i zemědělské výroby, technickou vyspělostí, strukturou výroby, svými surovinovými a energetickými zdroji apod. umožňuje nejen čelit politickému, hospodářskému a vojenskému tlaku imperialistických mocností, ale zároveň podepřít aktivní snahy o zmaření jejich agresivních a dobytčích záměrů ve světě, vytlačování jejich vlivu a posilování vlivu socialismu;

— politickoekonomický, tj. jak ekonomika socialistických zemí jednak zabezpečuje vlastní potřeby dalšího rozvoje, jednak jaká je bilance jejího střetávání s ekonomikou kapitalistických zemí na světových trzích. Porovnáme-li rozhodující faktor, úroveň společenské produktivity práce, anebo kvalitu, technickou vyspělost výrobků apod., potom zde bude hlavním kritériem právě jejich objektivizace na světových trzích, konkurenceschopnost výrobků, prostě reálná bilance jejich střetávání na mezinárodním fóru;

— morálněpolitický, tj. jak ekonomika socialistických zemí tempem svého rozvoje, schopností řešit palčivé společenské problémy (uskutečňovat industrializaci země, odstraňovat bídu, zaostalost určitých oblastí, likvidovat nezaměstnanost), trvale zvyšovat životní úroveň obyvatelstva atp., je s to působit na pracující masy nesocialistických zemí, posilovat je v boji za socialismus, demokracii, svobodu národů a mír. To je nesporně velmi významný aspekt, protože představuje onen směr, jímž může každá socialistická země včetně malých i slaběji rozvinutých zemí nejen tak říkajíc demonstrovat přednosti socialismu ve vztahu ke srovnatelným zemím kapitalistickým, ale zároveň přinášet cenný vklad do celkové bilance poměru sil.

Samostatné studie by si v soudobých podmínkách zasloužila analýza vlivu vědy a techniky na vývoj poměru sil a na mezinárodní vztahy vůbec. Rozhodující vliv moderní vědy a techniky v oblasti vojenské a ekonomické, jejich pronikání do řízení, praktické zkušenosti, např. s velkým morálně politickým vlivem kosmického výzkumu, — to vše jsou tak významné skutečnosti, že činí z vědy a techniky jeden z podstatných faktorů soudobého boje za mír.

Také v *oblasti vojenské* by bylo potřebné dále rozšířit a prohloubit dosavadní, nezřídka velmi cenné práce. Na Západě, zejména v USA, se z pochopitelných důvodů zabývají touto oblastí velmi důkladně. Nemáme na mysli pouze kritický rozbor jejich koncepcí a teorií, ale také i vlastní rozpracování nanejvýš podstatné úlohy obranyschopnosti socialistických zemí v jejich úsilí o mírové soužití.

Setkáváme se totiž někdy s jednostrannými představami, jakoby politika mírového soužití bylo pouhé jednání, úsilí o smírné řešení konfliktů stáj co stáj, úsilí o odzbrojení apod. a jakoby rozhodný boj proti agresorům a posilování branné síly socialistických zemí byly jakýmsi protipólem mírového soužití. To je ovšem nesprávný pohled. Politika mírového soužití zároveň vyžaduje účinně čelit agresivním záměrům i akcím imperialistických mocností, mařit jejich dobovačné plány. Veškeré dosavadní zkušenosti potvrzují, že sama možnost rozvoje mírových vztahů s kapitalistickými zeměmi musí být v každém období podložena schopností socialistických zemí čelit reálnému nebezpečí agrese, odrazit a rozbít imperialistický ozbrojený útok, resp. zasadit náležitý protiúder. Možno tedy říci, že právě schopnost socialistických zemí mařit agresivní záměry imperialistických mocností je jedním z podstatných činitelů vytvářejících prostor pro aktivní provádění politiky mírového soužití.

Je ovšem celá řada dalších faktorů, které vyžadují důkladnějšího rozboru. Mezi ně nesporně patří vliv mezinárodního komunistického a dělnického hnutí i národněosvobozenického hnutí na vývoj poměru sil a možnosti politiky mírového soužití, role rozvojových zemí atd.

Ruku v ruce s vlastním poměrem sil hraje při politice mírového soužití mimořádně důležitou roli *rozestavení sil*, a to jak ve světovém měřítku, tak i v rámci jednotlivých seskupení zemí, jednotlivých států, resp. oblastí. Celkový poměr a rozestavení sil ve světovém měřítku nelze vždy automaticky aplikovat na konkrétní utváření poměru a rozestavení sil v oblastech, která je dějištěm určitých událostí.

Vedle poměru a rozložení sil má významné místo míra a ostrost *rozporů* mezi imperialistickými zeměmi. Připomeňme si extrémní případ, kdy ve druhé světové válce se rozpory mezi fašistickým Německem a západními imperialistickými mocnostmi ukázaly v dané situaci jako silnější než zásadní antagonistický rozpor mezi socialistickou velmocí a imperialistickými mocnostmi.

Při analýze objektivních faktorů hraje velmi důležitou roli i správná analýza *různých tendencí* existujících v rámci celého imperialistického tábora i jednotlivých zemí, pokud jde o vztah vůči socialistickým zemím. Klasické — už Leninem odhalené — rozdělení na dvě tendence, agresivně dobrodružnou a střizlivě umírněnou, v podstatě platí v současných podmínkách, i když skutečnost pochopitelně bývá mnohem složitější a zejména dnes jsou obě alternativy často značně vzájemně propleteny. Správná analýza toho, jaká tendence převládá ve vládnoucí politice toho kterého státu, jaký mají vliv představitelé tendence druhé, jaký je mechanismus jejich vzájemného prolínání, má mimořádný význam zejména pro správný odhad dalších kroků dané země a pro správnou taktiku provádění politiky mírového soužití. Již pouhé srovnání postoje Kennedyho vlády od konce roku 1962 s orientací politiky za Johnsonova prezidentství ukazuje závažnost tohoto aspektu.

Mezi objektivními faktory má právě v souvislosti s možnostmi politiky mírového soužití velmi významnou roli existence *obecných všesvětových hospodářských vztahů* vyplývajících z mezinárodní dělby práce. Právě v tomto faktoru spatřoval už Lenin „větší sílu než přání, vůle a odhodlání kterékoliv z nepřátelských vlád nebo tříd“, sílu, která vyvolává aktivní interes kapitalistických zemí na rozvoji hospodářských styků se zeměmi socialistickými. Intenzita tohoto faktoru se ovšem značně mění; závisí na celkové situaci na kapitalistických trzích i na konkrétní hospodářské situaci té které kapitalistické země a pochopitelně také na hospodářské situaci socialistických zemí a atraktivnosti jejich nabídek.

Vedle objektivních faktorů má mezi činiteli určujícími rámec možností a mezi politiky mírového soužití důležité postavení i faktor subjektivní.

Podstata věci je v tom, že určitý poměr a rozestavení sil na světovém dějišti i ostatní objektivní faktory samy o sobě nedávají ještě plnou odpověď na otázku, jakým směrem bude doopravdy probíhat mezinárodní vývoj. Ve všech etapách hrála zároveň velmi důležitou roli schopnost socialistických zemí, jejich vedoucích představitelů, správně poznat a zhodnotit poměr sil, správně analyzovat spletné procesy probíhající ve světě a vyvodit z nich správné závěry pro praktickou zahraniční politiku. Jejich schopnost provádět pružnou, iniciativní, leninskou politiku mírového soužití.

Příkladem, jak tento subjektivní faktor může omezovat možnosti politiky mírového soužití, je období vlivu kultu osobnosti, kdy svázanost dogmaty vedla k nemalému oslabení pružnosti, operativnosti i účinnosti politiky mírového soužití.

Avšak i vývoj v následujících letech přinesl četná poučení o tom, jak nezbytné je, aby se politika mírového soužití opírala o strážlivou, opravdu vědeckou analýzu; aby se optimistický, perspektivní pohled třídy, již patří budoucnost, nezaměňoval za halasnost hesel, za ukvapené prognózy, v nichž je přání otcem myšlenky; aby se iniciativnost, pružnost a pohotovost reakce na akce protivníka nezaměňovala za improvizaci; aby se smělost myšlenky, tvůrčí přístup nezaměňovaly voluntarismem a subjektivismem.

V současné době zaujímá mezi omezovacími faktory politiky mírového soužití vážné místo nejednota v řadách světové socialistické soustavy. Svým charakterem patří mezi objektivní, avšak vnitřní faktory. V podmínkách existence několika socialistických zemí je pochopitelně vždy možnost odchylného stanoviska toho či onoho státu k daným mezinárodním problémům. Určitá odchylnost stanovisek vyplývá nezřídka z určité rozdílnosti vnitřních úkolů a potřeb, z rozdílné angažovanosti té které země v daném problému, z jiných zkušeností apod. Avšak jednota v socialistických zemích ve všech hlavních, zásadních otázkách výrazně zvyšuje sílu a účinnost jejich politiky mírového soužití. V dřívějším období se možnost podstatných odchylek teoreticky ani nepřipouštěla. Vycházelo se z toho, že jednotná ideologie, stejný charakter společenského zřízení, jednota třídních zájmů zákonitě vede i k jednotnému principiálnímu stanovisku k mezinárodním otázkám. Není účelem této práce analyzovat příčiny rozporů existujících dnes v rámci světové socialistické soustavy. Omezme se tu na konstatování, že vedoucí představitelé Čínské lidové republiky nezahaleně útočí proti politice mírového soužití prováděné Sovětským svazem, Československem a druhými socialistickými státy, vědomě se snaží mařit její úsilí a zaujímají zcela odlišný postoj v teorii i praxi. Jestliže těsná spolupráce socialistických zemí, jejich jednota při provádění politiky mírového soužití zvyšuje jejich akceschopnost a rozšiřuje možnosti a účinnost této politiky, pak existence takových rozporů je pochopitelně vážným omezujícím činitelem. Z hlediska možností celé světové socialistické soustavy tvoří překážku, která může mít podle daných okolností (jak z hlediska věcné problematiky, tak i z hlediska oblasti, která je dějištěm sporné otázky) větší či menší váhu, avšak každopádně je omezujícím činitelem, který třeba brát vážně v úvahu v analýze i v praktické politice.

* * *

Proces neustálých změn v poměru sil i ve všech ostatních faktorech určujících možnosti i omezení politiky mírového soužití není ovšem hladký a plynulý, ale plný konfliktů a rozporů. Z hlediska historického vývoje jej můžeme rozčlenit do *několika zásadních etap*. V každé z nich plní politika mírového soužití zhruba stejné základní a podstatné funkce

a cíle, i když se — často dosti značně — v jednotlivých dílčích obdobích mění v konkrétnostech, v detailech, v důrazu na ten či onen aspekt mírového soužití i v taktice postupu.

První etapa zahrnuje zhruba celé údobí od Říjnové revoluce až do druhé světové války. Je to údobí, kdy socialistický stát v kapitalistickém obklíčení čelí nejrůznějším formám náporů imperialistických sil. Hlavní náplní a cílem politiky mírového soužití je v této etapě uhájit a zabezpečit existenci socialistického státu v kapitalistickém obklíčení; zajišťovat mírové podmínky pro jeho upevňování a rozvoj, jakožto základny světové socialistické revoluce.

Od počátečního důrazu na obrannou stránku probíhá vývoj v této etapě už k plnému rozvíjení i ekonomické a ideologické formy boje, kdy socialistický stát stále více působí jako příklad svou mírovou politikou, svou demokratičností a svým ekonomickým rozvojem.

V prvním dílčím období bezprostředně po Říjnové revoluci mohl si ovšem mladý socialistický stát klást v politice mírového soužití jen skromné cíle. Už krátce po svém vzniku bylo Sovětské Rusko vystaveno útoku imperialistického Německa. Lenin s největší důkladností osobně prověřoval síly a možnosti čelit tomuto útoku. Závěr byl jasný: „Reálné bojové síly nemáme, fronta se rozpadla, bojovat nemůžeme, za každou cenu je nutný mír, i ten nejpotupnější.“³⁾

V těchto podmínkách bezprostředně po Říjnové revoluci si tedy mladá socialistická země ve své politice vůči kapitalistickým zemím nemohla klást náročnější cíle než *uhájit svou holou existenci*. To byla jediná cesta, jak zachovat socialistický stát a dále postupovat kupředu.

Předpoklad, že po uzavření míru může nastat dlouhé období mírového budování, se neuskutečnil a země sovětů byla zakrátko vystavena náporu spojených sil mezinárodního imperialismu. Přes obrovskou převahu nepřátel však byl už poměr sil poněkud jiný. Sovětská moc se upevnila, konsolidovala a měla už svůj ozbrojený nástroj — Rudou armádu. Pravda, i tehdy bylo cílem politiky mírového soužití v podstatě ještě uhájení holé existence mladé socialistické země; přece však si mohla klást už náročnější úkoly: porazit intervenci a vnitřní kontrarevoluci, osvobodit zemi od nepřátel, konsolidovat a upevnit moc sovětů, *vydobýt* si mírové podmínky pro socialistickou výstavbu.

Už v období intervence však se zároveň rozvíjí nevídanou měrou i schopnost socialistické země čelit náporům imperialismu sladěným úsilím obranných a politických prostředků a tak vytvářet podmínky pro rozvoj mírových vztahů. Zejména v souvislosti s jednáním o uzavření míru s Estonskem se ukázalo, jakou obrovskou změnu znamená v mezinárodních vztazích vznik socialistické země, která hájí mírové zájmy *většiny obyvatelstva* proti militaristickému imperialismu. Vytváří se reálná možnost, že tato země může získávat na svou stranu i ty buržoazní státy, které sice jakožto buržoazní nenávidí socialismus, ale jako státy utlačované imperialismem dávají přednost míru s námi.

Skutečnost, že sovětská republika dokázala vojensky porazit a politicky rozložit tábor interventů, že si vydobyla mír, podstatně změnila podmínky dalšího provádění politiky mírového soužití. Vytvořil se takový poměr sil, při němž už nešlo jen o uhájení *holé* existence socialistického státu, ale bylo možno dosáhnout jeho mezinárodního *uznání*, uznání faktické rovnoprávnosti ve vztazích mezi ním a buržoazními zeměmi.

Sovětský svaz si klade úkol prosadit dlouhodobý oddech od války, o to, aby mladá socialistická země mohla rozvinout své síly. Toto úsilí

³⁾ *Vzpomínky na V. I. Lenina*, sv. II., Praha 1958, str. 94.

je pochopitelně provázeno vědomím, že mezinárodní imperialismus se všemožně připravuje na nové vojenské útoky proti socialistické zemi a že k imperialistické válce dříve či později dojde.

Mímořádně důležité a zodpovědné úkoly přebírá politika mírového soužití v podmínkách narůstání fašismu a v té souvislosti nebezpečí světové války. Heslo boje za mír nestojí „vedle“ hesel třídního boje, ale jako ústřední heslo komunistického hnutí (srovnej VII. kongres Kominterny). Perspektivy široké protifašistické fronty vytvářejí už tehdy takovou situaci, že boj za mír není beznadějný, že možno bojovat proti tezi o fatální neodvratnosti rozpoutání války. Rozpracování těchto myšlenek pro danou konkrétní situaci mělo veliký význam i pro správné docenění zásadních změn v poměru sil po druhé světové válce z hlediska perspektiv míru.

Jakkoli první historická etapa politiky mírového soužití vyústuje do nanejvýš těžké války proti hitlerovskému fašismu, končí zároveň výrazným, v dřívějších dobách bezmála nepředstavitelným úspěchem. Prosadit mírové soužití ve světovém měřítku není tehdy ještě reálnou možností. Světová válka se stává skutečností. Avšak sovětské politice mírového soužití se podařilo překazit mnohaleté úsilí imperialistických mocností o vytvoření jednotné protisovětské fronty, v imperialistickém světě dochází k rozkolu a část imperialistických mocností se spojuje se Sovětským svazem do jednotné protifašistické koalice. Vývoj sám tak podal skvělý důkaz reálné možnosti dosáhnout nejen hospodářské, ale i politické a vojenské spolupráce socialistické země s kapitalistickými zeměmi v boji proti fašismu.

V průběhu druhé světové války a na základě jejích výsledků se formují počátky druhé etapy v politice mírového soužití. Skutečnost, že socialismus překročil rámeček jedné země, změnila podmínky boje za mírové soužití dvou protikladných společenských soustav. Výsledky druhé světové války radikálně změnila poměr sil ve světovém měřítku a také rozmístění sil. Kapitalismus jako celek byl oslaben, ale značně vzrostla nerovnoměrnost jeho vývoje. V čele kapitalistického světa staly USA jako daleko nejsilnější mocnost disponující obrovskou ekonomickou silou, mající monopol jaderných zbraní a náročné světovládné ambice. Autorita a vliv socialismu podstatně vzrostly, vytváří se světová socialistická soustava, avšak socialismus je zároveň nucen čelit novým vážným nebezpečím. Hlavní náplní druhé etapy politiky mírového soužití se stává boj za uhájení mírových podmínek pro formování, konsolidaci a upevňování světové socialistické soustavy, jakožto široké mezinárodní základny světové socialistické revoluce. I tato etapa se rozčleňuje na několik dílčích období, v nichž se možnosti a meze a na základě toho i funkce a prostředřední cíle politiky mírového soužití utvářejí dosti dramatickým způsobem.

Už v posledních etapách války se na mezispojeneckých jednáních vytvářejí základy pro nadějný mezinárodní vývoj. Na Jaltské konferenci se již velmi konkrétně jedná nejenom o skončení války, ale též o zajištění míru na desítky let; vedoucí státníci tří mocností budují základy mezinárodní soustavy, která by umožňovala opřít mír nejen o jejich vlastní dobrou vůli, ale která by do značné míry objektivizovala možnosti dlouhodobé mírové spolupráce. Vytváří se institucionální základna mírového soužití — Organizace spojených národů, kladoucí si za cíl „zbavit budoucí generace válečných útrap.“

Sovětský svaz vyvíjí aktivní úsilí o udržení a další posílení dobré spolupráce se západními mocnostmi z doby druhé světové války. Vrátili-li se k některým osobním prohlášením a krokům Stalinovým v této době,

nelze upřít, že v podstatě navazují na pružné formy a metody z mezisponeckých vztahů v druhé světové válce. Zejména ve svých rozhovorech se západními politiky a novináři mezřídka rozvíjí formy i taktiku politiky mírového soužití v nových podmínkách.

Politika mírového soužití v tomto období tedy sleduje nejenom cíl napomáhat procesu vytváření, formování a konsolidace světové socialistické soustavy, ale zároveň dlouhodobý cíl: vytvořit předpoklady pro dlouhé období mírového soužití dvou protikladných společenských soustav.

Toto dílčí období však bylo poměrně brzy přerušeno rozpoutáním „studené války“ ze strany mezinárodního imperialismu, především USA, které nastoupily ostrý kurs příprav třetí světové války proti socialistickým zemím. Zejména po rozpoutání války v Koreji se vážné nebezpečí světového válečného konfliktu rýsuje stále zřetelněji. Na pořad dne vstupuje kategorický požadavek účinně čelit tomuto nebezpečí.

Vyhrocení obou protichůdných a proti sobě stále ostřejší stojících front v tomto období pochopitelně okleštuje možnosti širokého rozvinutí funkcí mírového soužití. Tyto objektivní faktory jsou však zároveň zesilovány nepříznivým působením kultu Stalinovy osobnosti, pod jehož vlivem tato politika snižuje svoji pružnost, schopnost pohotově a účinně reagovat na nové situace. Schematický pohled na mezinárodní vztahy vede k vážnému opomíjení leninského požadavku diferenciacie mezi jednotlivými zeměmi i silami v kapitalistické soustavě, vede k tendenci házet všechny země i jednotlivé složky uvnitř zemí do jednoho pytle. Oslabila se schopnost tvůrčím způsobem dále rozvíjet politiku mírového soužití tak, aby odpovídala nově se vyvíjejícím podmínkám.

Přibližně v polovině 50. let dochází k výraznému obratu. Upevnění světové socialistické soustavy, její ekonomický rozvoj, úspěchy sovětské vědy i techniky a na čelném místě i úspěchy Sovětského svazu při upevňování obranné síly — to vše spolu s řadou dalších činitelů výrazně mění poměr sil ve světě. Po uzavření příměří v Koreji v červenci 1953, jsou v červenci 1954 podepsány dohody o skončení vojenských akcí ve Vietnamu, Laosu a Kambodži. Zároveň široký nástup do boje za překonání vlivu kultu osobnosti výrazně mění i subjektivní podmínky politiky mírového soužití. Znovu se oživuje síla a účinnost Leninova odkazu, politika mírového soužití obnovuje svou pružnost a pohotovost a hledá cestu ke správnému postížení nových výrazných přeměn ve světě.

Změny v poměru sil mezi socialismem a kapitalismem, počínající proces širokého rozpadu imperialistické světové koloniální soustavy s dalšími objektivními faktory charakterizují nástup třetí etapy politiky mírového soužití. Vliv objektivních faktorů je zesílen i změnou subjektivních činitelů: správným doceněním těchto změn a úsilím o vypracování odpovídající koncepce politiky mírového soužití.

Jestliže další změna je charakteristická pro tuto etapu. Jestliže možno říci, že v první etapě bylo mírové soužití životní nezbytností pro socialistickou zemi, pak v druhé etapě se postupně stále více prosazuje jeho potřebnost i pro kapitalistické státy. Ve třetí etapě se však stává i pro kapitalistické země objektivní nezbytností, naléhavou životní potřebou.

Pro politiku mírového soužití se vytvářejí nové, dosud nebývalé možnosti. Zároveň však rozvoj zbraní nevídané ničivosti staví nově i otázky nebezpečí světové války, která by byla válkou raketovou a termojadernou. Základním cílem politiky mírového soužití je v této etapě zabránit světové termojaderné válce, prosazovat uplatnění zásad mírového soužití v mezinárodních vztazích.

Základní zhodnocení této nové etapy podal XX. a XXII. sjezd KSSS

i obě mezinárodní zasedání komunistických a dělnických stran. Vytvořily se takové podmínky, v nichž válka už není osudově nevyhnutelná, avšak nebezpečí války dosud existuje. Síly socialismu, autorita socialistických zemí vzrostly do té míry, že světová socialistická soustava se stává stále více hlavním, určujícím činitelem mezinárodního vývoje, podstatně se zvyšuje její schopnost aktivně zasahovat do mezinárodního dění kdekoli na světě. Ruku v ruce s tím stále více nabývá významu a váhy úkol zabezpečit další všestranný rozvoj ekonomiky, rozvoj vědy a techniky. Jestliže Lenin už v roce 1921 ukazoval, že socialistická společnost stále výrazněji ovlivňuje mezinárodní vývoj svým ekonomickým rozvojem, že se sem přesouvá těžiště úkolů v boji za mezinárodní vítězství socialismu, potom v této etapě se uplatňuje tento závěr v dosud nevídaných světových rozměrech.

Dosavadní vývoj v průběhu třetí etapy politiky mírového soužití potvrdil správnost závěrů XX. a XXII. sjezdu a dokumentů mezinárodního komunistického hnutí o možnostech politiky mírového soužití.

Není náhodné, že *první dílčí období* této etapy bylo naplněno řadou ostrých krizí a konfliktů, v nichž se často doslova v ohni prověřovala správnost teoretických závěrů. Suezská krize v roce 1956, vážné mezinárodní krize v oblasti Blízkého a Středního Východu v letech 1957 a 1958, ztroskotání pokusu o invazi na Kubu v roce 1961 a nakonec karibská krize v roce 1962 — všechny tyto události podrobily teoretické závěry důkladné prověrce. Jestliže změny v poměru sil vytvořily reálnou možnost účinně čelit nebezpečí války a zároveň objektivní potřebu uplatnit v mezinárodních vztazích zásadu mírového soužití, pak tyto objektivní potřeby se neprosazují samy od sebe na základě dobrovolného souhlasu imperialistických sil. Prosazují se v procesu konfliktů, ostrého střetávání, kdy sama praxe boje zatlačuje imperialistickou politiku na realističtější pozice.

Cílem politiky mírového soužití je v tomto období odvrátit nápor mezinárodního imperialismu, odvrátit nebezpečí války a zároveň vytvářet podmínky pro dlouhodobé zlepšení mezinárodních vztahů, pro výrazný pokrok v úsilí o všeobecné a úplné odzbrojení, o zmírnění mezinárodního napětí, o prohloubení všestranných mírových vztahů ve světě.

Není náhodné, že právě po nejdramatičtější krizi, *krizi karibské*, kdy nebezpečí světové termojaderné raketové války bylo vyhnáno na ostří nože, se zlepšily zároveň předpoklady pro nastoupení nových cest mezinárodního vývoje. Bude jistě úkolem historiků mezinárodních vztahů, aby zevrubně analyzovali příčiny, průběh a důsledky této krize pro vývoj ve světě. I v našem případě však bude účelné pozastavit se alespoň z hlediska dané tematiky u některých jejích charakteristických rysů.

Karibská krize na podzim 1962 byla jednou z oněch událostí, které s drastickou názorností stavěly proti sobě dvě alternativy světového vývoje a jejichž průběh jakoby přímo graficky zaznamenával výsledky propočtu reálného poměru sil.

Karibská krize vznikla v souvislosti se snahou USA likvidovat revoluční Kubu. Po katastrofě v Zátocě sviní bylo zřejmé, že v USA postupně převládá orientace na „řešení“ tzv. kubánské otázky cestou přímého nasazení amerických vojenských sil. USA zvolily k vyvolání rozsáhlé vojenské krize onen okamžik, kdy na Kubu byly dopraveny sovětské strategické rakety, kdy však ještě nebyly uvedeny do palby schopného postavení. Jaké cíle se sledovaly umístěním těchto raket na Kubě, je v hlavních rysech dostatečně známo. Po odhalení orientace USA na přímou vojenskou agresi proti Kubě vyvstala nezbytnost vážně varovat USA před útokem proti Kubě a názorně dokázat, že při takové agresi budou

mít co dělat se silou celé světové socialistické soustavy. Bylo potřebné předem dát na vědomí, že USA by tak riskovaly světový válečný konflikt a že by proto i ve vlastním zájmu měly od podobných pokusů upustit.

Bylo zřejmé, že snahou o likvidaci revoluční Kuby nesledovaly USA jen dílčí či lokální zájmy. Úspěch podobné akce by vedl k dalekosáhlým důsledkům pro celkový poměr sil ve světě. Bylo tedy zřejmé, že zničení Kubánské republiky nelze dopustit jak z pozice internacionálních vztahů ke kubánskému lidu, tak ani proto, že úspěch americké agrese by konec konců vážně upevnil mocenské postavení amerického imperialismu, znamenal by těžkou ránu národně osvobodeneckému hnutí nejen v Latinské Americe, ale na celém světě, značně by oslabil autoritu a prestiž světové socialistické soustavy ve světě. Uhájení revoluční Kuby se tedy stalo otázkou zásadní důležitosti.

Komplikace byla ovšem v tom, že v případě rozsáhlé agrese USA neměly socialistické země možnost přispěchat v reálném čase na pomoc statečnému kubánskému lidu přiměřenými prostředky na místě samém a musely by americké agresi čelit prostředky, které by zásadně rozšířily dějiště konfliktu. Tento faktor ještě více akcentovaly USA tím, že v době krize soustředily do oblasti Karibského moře veliké množství konvenčních vojenských sil.

Nejednou už se kladla otázka, nakolik byl danému nebezpečí ekvivalentní právě takový prostředek, jako je vyslání strategických raket. Správná volba akcí i prostředků vyžaduje vycházet vždy z celkové analýzy situace a vlastních možností, ale též z hlediska správného posouzení předpokládané reakce protivníka. V tomto ohledu jsou pozoruhodné vzpomínky na období karibské krize, které uveřejnili někteří z tehdejších významných amerických činitelů. Tak např. jeden z blízkých spolupracovníků tehdejšího prezidenta Kennedyho, Theodor Sorensen, charakterizuje výsledky analýzy, prováděné v předvečer vypuknutí karibské krize ze strany nejvyšších amerických činitelů. Mezi jinými úvahami o příčinách vyslání sovětských raket uvádí alternativu odpovídající pravdě, že totiž má svůj důvod právě v odhodlání uhájit Kubu. Jak oprávněné bylo znepokojení na straně socialistických zemí, je zřejmé i z jeho dalších slov, kde potvrzuje, že vedoucí představitelé USA opravdu počítali s „nevyhnutelností“ invaze na Kubu a správně chápali akce Sovětského svazu jako důkaz, že „Sovětský svaz stále lpí“ na nutnosti takovou invazi „odvrátit za každou cenu“. Avšak jak v tomto, tak i dalších amerických pramenech líčících vývoj karibské krize není bez významu ani jiný závěr. I když si vedoucí představitelé USA chtěli nechtě museli uvědomovat obranný charakter raket, přece je značně znepokojoval jejich akční radius zahrnující i důležitá centra USA. Pochopili tuto okolnost jako nový faktor, který by „materiálně... a politicky změnil rovnováhu síly“, což prý USA z hlediska svých mocenských zájmů nemohou připustit i za cenu rizika války.

Vojenské a ultrapravicové kruhy přijaly ovšem tuto situaci jako zámlínku k realizaci agresivních akcí připravovaných již delší dobu proti Kubě. Námořní blokáda měla být jen první etapou, která by vytvořila předpoklady k vlastnímu útoku. Hned od počátku prosazovaly letecký úder na základny i přímý pokus o invazi.

Vývoj situace se dostal do stadia, kdy setrvání obou stran na daném kursu by vedlo k válce. Karibská krize byla vyřešena kompromisem: USA prohlásily, že nepodniknou agresi proti Kubě a Sovětský svaz stáhl své rakety strategického určení z Kuby. Možno říci, že tento kompromis představoval právě ono řešení, které z obou stran se ještě mohlo vměstnat do poměrně úzkého prostoru mezi nemožností prosadit původní pozice bez rizika světového konfliktu a mezi alternativami považovanými za nepřijatelné.

Přijaté řešení bylo ústupkem z obou stran. Jakkoliv tehdejší prezident USA Kennedy nebezpečně manévroval na pokraji světové jaderné války, přece jen tu byla zřejmá snaha vyhnout se takovému kroku, který by s osudovou nevyhnutelností vedl k válce. Probojovat tento postup ve vládnoucích kruzích USA zřejmě nebylo snadným úkolem. Důsledky jeho obtížnosti v podobě tvrdé kritiky ze strany ultrapravic se stihaly Kennedyho nejen bezprostředně po vyřešení karibské krize, ale fakticky až do násilného konce jeho života.

Rovněž ze strany socialistických zemí bylo řešení karibské krize ústupkem. Reálný poměr a rozložení sil ve světovém měřítku umožňovalo socialistickým zemím splnit základní a principiální požadavky: uhájit nedotknutelnost revoluční Kuby, tisíce kilometrů vzdálené, i světový mír, zabránit světové termojaderné válce. Na druhé straně však za daného poměru sil socialistické země musely vyvodit závěry ze skutečnosti, že USA (bez ohledu na nesporné právo Kubánské republiky) považují umístění sovětských strategických raket na Kubě za tak zásadní otázku, že jsou ochotny riskovat pro ni světový jaderný konflikt.

Postup Sovětského svazu měl podporu naprosté většiny socialistických zemí. Naproti tomu, jak je známo, se vedoucí představitelé ČLR postavili proti Sovětskému svazu s velmi ostrým nesouhlasem. Nejde tu o stanovisko k otázce umístění sovětských raket na Kubě, ale o jejich postoj v době vlastní krize, kdy bylo třeba čelit reálné hrozbě termojaderného konfliktu. Jejich postoj vycházel z principiálně odlišného přístupu k samé problematice mírového soužití. Hledisko Sovětského svazu i jiných socialistických zemí vycházelo ze zásady, že hrdinný kubánský lid plní svou revoluční úlohu především tím, že podává druhým zemím Latinské Ameriky příklad svobodného a nezávislého, socialistického rozvoje. Odpůrci tohoto stanoviska vycházeli naproti tomu z toho, že Kuba splní svou revoluční roli jedině jako příklad přímého ozbrojeného střetnutí s americkým imperialismem „ostrím proti ostří“ bez jakéhokoliv ohledu na důsledky. Úkolem socialistických zemí pak prý by mělo být podporovat takový postup a čelit americké agresi všemi prostředky. To by ovšem nezachránilo Kubánskou republiku a vedlo by k nevyhnutelné světové válce. Na štěstí pro zájmy míru a socialismu včetně zájmů Kuby zůstalo toto stanovisko izolováno, ale především nemělo sílu a možnost prosadit se v praxi.

Právě zde máme příklad variabilnosti vlivu vnitřních objektivních omezovacích faktorů politiky mírového soužití, jakým je kupř. odchýlný postoj některé socialistické země. V daném případě toto odchýlné stanovisko nemělo možnost narušit řešení vážné mezinárodní krize z pozic mírového soužití. Pozdější vývoj však podal příklad složitějších situací.

V průběhu karibské krize sama realita života ukázala s celou drastičností státníkům západních velmocí nezbytnost vyvodit určité závěry z nové situace. Vývoj sám prokázal objektivní potřebu přistoupit na taková opatření, která by snížila nebezpečí světové válečné srážky, potřebu přistoupit v té či oné formě na základní principy mírového soužití. Jedním z výrazných projevů této tendence se stal projev J. F. Kennedyho z 10. června 1963, v němž tezí, že mír je „rozumným cílem rozumných lidí“ dovedl až k požadavku přezkoumat vztahy k SSSR, k otázce mírového soužití a studené války.

Toto *druhé dílčí období* mělo nesporně nadějný průběh, i když doba jeho trvání byla značně omezená. Je to období, kdy objektivní potřeba mírového soužití se s působivou silou prosazuje do života. Politika mírového soužití socialistických zemí se v tomto období orientuje především na praktické a konkrétní cíle. Jde o to, podchytit počínající náznaky

realistického kursu ze strany některých imperialistických státníků. Podchytil jejich zainteresovanost na mírovém soužití, znovu a znovu prokazovat plnou ochotu k mírové spolupráci a přistoupit ke konkrétnímu řešení alespoň prvních, dílčích mezinárodních problémů. Toto úsilí dosáhlo úspěchů v podobě Moskevské smlouvy o částečném zákazu jaderných výbuchů, v rezoluci OSN o nevykouštění jaderných zbraní do kosmického prostoru z října 1963, v určitém snížení vojenských rozpočtů ze strany SSSR i USA, v řadě významných a nadějných mezinárodních kontaktů, které v tomto období byly navázány a úspěšně rozvíjeny.

Krátké období určitého postupného pronikání prvků soužití do vzájemných vztahů protikladných soustav však bylo znovu drasticky přerušeno novou vlnou agresivních akcí USA, zejména agresí ve Vietnamu, ozbrojenou intervencí proti Dominikánské republice i řadou dalších vážných recidiv politiky „z pozice síly“. Možno říci, že ještě koncem roku 1964 by si málokdo dovedl představit, že válečnický pokřik některých amerických politiků a publicistů se stane brzy oficiální politikou USA, že Spojené státy budou schopny tuto agresivní politiku realizovat v praxi. Přímé hromadné nasazení amerických vojsk a moderní vyhlazovací techniky v jižním Vietnamu a zejména otevřená agrese proti jednomu ze socialistických států představují v mezinárodních vztazích takové skutečnosti, které nemají obdoby od války v Koreji a ještě donedávna se zdály při soudobém poměru sil už fakticky neuskutečnitelné. (I když je možno říci, že značný optimismus některých dřívějších závěrů a hodnocení měl spíše kořen v jistém voluntarismu než ve střídavém hodnocení reality.) Nicméně je reálným faktem, že země světového socialistického společenství a vůbec mírové síly ve světě nedokázaly ani rozpoutání těchto akcí zabránit, ani je dosud zastavit a zneemožnit. Naopak, USA dále pokračují v politice eskalace.

Právem se klade otázka, jaké jsou příčiny tohoto obratu v mezinárodních vztazích, jaké omezovací faktory snížily reálnou účinnost politiky mírového soužití. Na prvním místě pochopitelně stojí otázka, zda v pozadí tohoto vývoje snad není nepříznivý obrat v poměru sil.

Již hrubá analýza ukazuje, že takový závěr by nebyl správný. Pravda, v ekonomice se na jedné straně v minulých letech zpomalilo tempo rozvoje socialistických zemí, zatímco kapitalistické státy si vcelku udržovaly relativně vysoké roční přírůstky. Ve vojenské oblasti USA v uplynulé době značně rozšířily zejména své raketové jaderné síly strategického určení, avšak ani obranné síly socialistických zemí nezůstaly pozadu. Vývoj ve světě je nadále ve znamení růstu sil a vlivu socialismu, osvobozenckého hnutí, demokracie a míru.

Americká agresivní válka proti vietnamskému lidu se tedy rozvinula v zásadě při nezměněném poměru sil, který je nesporně výhodný pro socialistické země. Je to přece poměr sil, při němž socialistické země nejen celkově zvýšily svůj vliv na mezinárodní dění, ale dosáhly i řady konkrétních pozitivních výsledků. Nyní však, za téhož poměru sil, USA stupňují válku proti socialistické zemi.

Třeba ovšem znovu připomenout, že poměr sil sám o sobě ještě neurčuje automaticky směry mezinárodního vývoje. Příznivý poměr sil vytváří pouze objektivní podmínky příznivého vývoje ve světě, avšak sám o sobě ještě neurčuje, zda jeho konkrétní průběh bude skutečně směřovat k míru či válce. O tom spolurozhodují i další faktory.

Řada článků a studií se už zabývala analýzou některých procesů ve vládnoucích kruzích USA, které v poslední době vedly k posílení pravicových, agresivních sil, ke zvýšení váhy agresivních tendencí, k opětovnému přezkoumávání „účelnosti“ války jako nástroje zahraniční po-

litiky. Bylo by snad možno uspokojit se pravdivým konstatováním, že růst agresivních tendencí v zahraniční politice USA je snahou hledat v hazardérském kursu východisko z neřešitelné krize, ze situace vyvolané růstem pokrokových a osvobozeneckých sil ve světě, když jiné prostředky selhaly. Avšak ani tento argument ještě neodpovídá na otázku, jak je možné, že v dané situaci *mohl* americký imperialismus tyto své snahy *prakticky realizovat*.

Povšimneme-li si blíže postupu USA i argumentace vedoucích amerických představitelů a publicistů, je nesporné, že podstatnou úlohu v jejich politice v současné době hraje spekulace s rozpory v socialistickém táboře, snaha zneužít odlišného přístupu některých socialistických představitelů k zásadním otázkám mezinárodního vývoje.

Uplatnit v souvislosti s americkými agresivními akcemi leninské zásady politiky mírového soužití vyžaduje pevná a rozhodná, navzájem koordinovaná opatření k obraně bratrské socialistické země, mobilizaci světového veřejného mínění proti agresorům a rozhodný postup, který by přiměl agresory k rozumu, zároveň spojovat se snahou o mírové řešení konfliktu v souladu s ženevskými dohodami i s nedotknutelnými zájmy a spravedlivými požadavky vietnamského lidu.

V boji proti americké agresi ve Vietnamu však onen vnitřní omezující faktor, jakým je odchylné stanovisko uvnitř socialistického tábora k otázkám mírového soužití, sehrál a hraje roli podstatně výraznější než při kterékoliv z dřívějších mezinárodních krizí. Reálná možnost (daná samým dějištěm konfliktu i dalšími faktory), prosazovat a uplatňovat tento odchylný přístup k problematice mezinárodních vztahů v praxi, vážně oslabil účinnost protiimperialistické fronty a vytvořila přímo živnou půdu pro možnost uplatnění soudobých agresivních tendencí amerického imperialismu. Možno říci, že bez vlivu tohoto faktoru by USA buď vůbec nebyly schopny své agresivní snahy realizovat anebo by hned v zárodku narazily na účinný odpor.

Tento příklad s mimořádnou ostroší ukazuje, jakým omezujícím činitelem může být tento faktor. Oslabuje akceschopnost socialistických zemí, jak z hlediska nezbytnosti jednotně čelit americké agresi obrannými prostředky, tak i z hlediska politického. Namísto účinného příspěvku k jednotnému boji proti americké agresi i k úsilí o sjednocení a mobilizaci protiimperialistické fronty celého světa jsme svědky ostrých útoků proti Sovětskému svazu, hrubých pomluv sovětského postoje, rezolutně odmítavého postoje k jeho výzvám k jednotnému postupu.

Právem možno konstatovat, že působení tohoto činitele ve skutečnosti uměle omezuje možnosti socialistických zemí za daného poměru sil, nedává možnost plně a do všech důsledků využít ostatních příznivých podmínek. Ve svých dlouhodobých důsledcích může prodlužovat období, v němž imperialismus je s to používat války, ozbrojené intervence jako nástroje své politiky. Ve vývoji mezinárodních vztahů zároveň zvyšuje vliv faktoru nahodilosti. V podmínkách, kdy mezinárodní imperialismus ve své politice spekuluje s rozpory v socialistickém táboře, existuje pochopitelně z jeho strany větší možnost nesprávného ocenění těch či oněch faktorů či hrubé chyby v odhadu vlastních možností a tím i větší riziko rozpoutání řetězové reakce událostí, která by se mohla vymknout kontrole.

Vedoucí představitelé Československa, Sovětského svazu i druhých zemí jednoznačně potvrdili, že i nadále budou všemožně usilovat o jednotu akcí proti imperialistickým agresorům. Nicméně zůstává reálným faktem, že postoj některých činitelů je až dosud veden jinými zájmy.

Socialistické země respektují zásadu, že každá země sama musí rozhodovat o své politice, o svém postoji. Zároveň princip socialistického internacionalismu, socialistické solidarity velí podporovat boj druhých národů za svobodu a nezávislost, za demokracii a socialismus, jejich boj proti imperialismu. Vedoucí představitelé Československa stejně jako Sovětského svazu i dalších socialistických zemí opětně potvrdili nejen slovy, ale především reálnými skutky svou neochvějnou věrnost této zásadě. Nelze ovšem přijmout takový „výklad“ zásad socialistického internacionalismu, který by vyžadoval automaticky podpořit každý a jakýkoliv postoj a postup některých socialistických představitelů bez ohledu na to, jaké by to mohlo mít objektivní důsledky pro zájmy socialismu a pro věc míru. Nic takového socialistický internacionalismus neznamenal a neznamena.

Existence rozporů v socialistickém táboře je faktorem, který rozhodně nelze podceňovat. Avšak sám mezinárodní vývoj přináší a bude přinášet nová fakta, nové argumenty, které silou nejpůsobivější, silou samého života budou potvrzovat správnost leninského přístupu k otázkám mírového soužití. A tyto argumenty budou působit reálným tlakem i proti nesprávným závěrům v teorii i v praxi a objektivně napomáhat úsilí o obnovení jednoty.

* * *

Bylo by jistě předčasné činit už dnes nějaké širší závěry z dosavadního vývoje událostí vyvolaných agresí USA ve Vietnamu. Přece však jen znovu potvrzují, že i dnes nelze ani podceňovat, ale ani přeceňovat reálné možnosti politiky mírového soužití. Existující poměr sil ve světovém měřítku i ostatní faktory vytvářejí pro její provádění široký prostor, avšak zároveň jí nadále vymezují hranice.

V současných podmínkách je možno zabránit vzniku světové války a účinně bojovat i proti snahám o rozpoutání válek místních. Nebezpečí války však dosud existuje. Imperialistické mocnosti jsou nuceny si uvědomovat strašlivou riskantnost a nebezpečnost světové termojaderné války, avšak nevzdaly se válek jako nástroje své politiky. Místní intervenční války ovšem mohou snadno přerůst do širokého konfliktu světového. Existují reálné možnosti dosáhnout na základě soustředěného úsilí mírových sil určitého zmírnění a omezení zbrojení; nelze však zřejmě dosud přimět imperialistické mocnosti, aby již nyní přistoupily na likvidaci armád a výzbroje, a kromě toho nadále existuje i možnost dalšího zesilování zbrojení. Podstatně zesílila schopnost socialistických zemí čelit imperialistické intervenci; dosud však se kapitalistické mocnosti v široké míře vměšují do vnitřních věcí druhých zemí a kde jim to podmínky dovolují, sahají k ozbrojenému násilí. Socialismus podstatně zvýšil svou autoritu a výrazně ovlivňuje světový vývoj. Účinnost jeho vlivu je však oslabena rozkolnickými snahami některých činitelů. Imperialismus má zároveň dosud značný vliv ve světě a kde mu to podmínky dovolují, snaží se nevybíravými prostředky prosazovat svou vůli.

Teprve další vývoj, další přesun v poměru sil ve prospěch socialismu, další růst ekonomické i obranné síly socialistických zemí, další postup revolučního procesu přechodu lidské společnosti od kapitalismu k socialismu, další růst aktivity lidových mas na celém světě vytvoří reálné podmínky pro splnění nových, dalekosáhlejších cílů.

Jedním z podstatných činitelů dalšího vývoje je objektivní tendence k růstu specifické váhy ekonomického soutěžení. Všechny tři základní

faktory ekonomického soutěžení — mocenskopolitický, ekonomickopolitický i morálně politický — budou zřejmě stále podstatněji krok za krokem rozšiřovat rámec možností mírového soužití. Proto má tak zásadní význam soudobé úsilí socialistických zemí o zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství, které se musí stát účinným nástrojem k využití a mobilizaci předností socialistických výrobních vztahů. Tyto problémy by si zasloužily pro svou závažnost širšího rozpracování.

Další změny v poměru sil ve světovém měřítku vytvoří tedy předpoklady k tomu, aby síly socialismu ve spolupráci s ostatními silami pokroku, demokracie a míru mohly dále zvýšit svůj vliv na světové dění a rozšířit prostor působení principů mírového soužití, aby mohly postupně omezovat a vylučovat imperialistickou intervenci do vnitřních věcí druhých zemí, prosadit další omezování zbrojení a posléze na základě všeobecného a úplného odzbrojení vytvořit materiální záruky vyloučení válek mezi státy jako prostředku řešení mezinárodních problémů.

Mezinárodní vývoj v příštích letech bude ovšem značně záviset na konkrétním utváření zejména krize v jihovýchodní Asii. Další eskalace americké agresivní politiky by vyvolala nejen další vážné zostření napětí v této oblasti, ale mohla by nebezpečně zablokovat i možnost příznivějšího vývoje v perspektivě budoucí.

Složitost této situace, komplikované vztahy vnějších i vnitřních objektivních faktorů kladou mimořádně vysoké nároky na subjektivního činitele, na vysokou úroveň pravdivého poznání daných vztahů a na aktivní provádění politiky mírového soužití. Vyžaduje nanejvýš bedlivě vážit, analyzovat všechny činitele, reálné možnosti i omezující faktory. Vyžaduje promyšleně stanovit cíle, správně volit metody, formy a prostředky, tak aby naše zahraniční politika plnila co nejaktivnější roli v boji za vítězství leninských zásad mírového soužití.

Je přitom žádoucí, aby i naše teoretická fronta vydatně přispěla — obrazně řečeno — k řešení nanejvýš složitých matic možností a omezovacích činitelů v soudobých mezinárodních vztazích, k optimalizaci řízení a rozhodování v zahraniční politice z hlediska kritériální funkce jednotných zájmů rozvoje socialismu a upevnění míru.